

TOPLUMSAL OLAYLARDA PLASTİK MERMİ KULLANIMININ HUKUKİ ANALİZİ(*)

Dr. Hüseyin MECEK(**)

Öz

İfade hürriyetinin özel bir görünümü olan ve toplu bir şekilde kullanılmasını sağlayan toplantı ve gösteri hakkı, bireyin fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruma gayesi güden yaşam hakkı ile işkence ve kötü muamele yasağı demokratik toplumun temel değerleri arasında yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne göre toplantı ve gösteri hakkı, barışçıl olma koşuluna bağlıdır. Barışçıl niteliği bozulan gösterilere devlet, kamu güvenliğini sağlamak için müdahale edebilir. Toplumsal olaylara müdahale ederken kolluk, öldürücü olmayan bedensel kuvvetten öldürücü nitelikteki ateşli silahlara uzanan geniş bir yelpazede çeşitli zor kullanma araçlarına sahiptir. Plastik mermiler de literatürde kolluğun öldürücü olmayan zor kullanma araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Toplantı ve gösteri hakkına yapılacak müdahalenin anayasal çerçevede çizilen sınırlara riayet edilerek kanunla, gereklilik ve orantılılık koşullarına uygun olarak icra edilmesi gerekir. Müdahalenin yasal bir dayanaktan yoksun olması durumunda gereklilik ve orantılılık ölçütleri açısından ayrıca bir inceleme yapılmasına ihtiyaç kalmamaktadır. Kolluğun zor kullanma araçları toplantı ve gösteri hakkının yanı sıra yaşam hakkı ile işkence ve kötü muamele yasağıyla da doğrudan bağlantılıdır. Toplantı ve gösteri hakkına müdahalelerdeki "kanunilik ilkesi"nin yaşam hakkı ve işkence ve kötü muamele yasağındaki izdüşümü, devletin pozitif yükümlülüklerinden biri olan "mevzuat oluşturma yükümlülüğü"dür. Türkiye'de plastik mermi kullanımına cevaz veren yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Buna karşın toplumsal olaylarda plastik mermi kullanıldığı iddiaları sürekli gündemde olagelmıştır. Plastik mermi ibaresi geçmemekle birlikte literatürde bunun eş anlamlısı olarak kabul edilen "darbe etkili mermi", ilk kez 2011 yılında İçişleri Bakanlığı'na çıkarılan bir yönerge ile düzenlenmiştir. Anayasa'nın 13. ve 34. maddelerine göre kanunla sınırlandırılabilir temel hak ve özgürlüklerin idarenin adsız düzenleyici işlemiyle tanzim edilmeye çalışılması, normlar hiyerarşisine ve kanunilik prensibine aykırıdır.

Anahtar Kelimeler

Öldürücü Olmayan Silah, Plastik Mermi, Darbe Etkili Mermi, Normlar Hiyerarşisi, Mevzuat Oluşturma Yükümlülüğü, Toplantı ve Gösteri Hakkı, Kanunilik İlkesi.

A LEGAL ANALYSIS OF THE USE OF RUBBER BULLETS IN SOCIAL EVENTS

Abstract

The right to assembly and demonstration which is a special aspect of the freedom of expression and enables its collective exercise, the right to life, which aims to protect the physical and spiritual integrity of the individual, and the prohibition of torture and ill-treatment are among the fundamental values of a democratic society.

According to the Constitution of the Republic of Turkey and the European Convention on Human Rights, the right to assembly and demonstration is conditional on being of a peaceful nature. The state may intervene in demonstrations that are no longer peaceful in order to ensure public security. When intervening in social events,

(*) Makalenin Dergiye Geliş Tarihi: 27.09.2023 - Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 14.12.2023, DOI No: 10.54704/akdhfd.1367598.

(**) E-posta: 07mecek@gmail.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-0987-9678>.

"This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)"

the law-enforcement officers have a wide range of means of use of force, ranging from non-lethal physical force to lethal firearms. Rubber bullets are also recognised in the literature as one of the non-lethal means of use of force employed by the law enforcement officers. The intervention to be made the right to assembly and demonstration must be carried out in accordance with the criteria of legality, necessity and proportionality, in compliance with the limits drawn in the constitutional framework. In cases where an impugned intervention lacks a legal basis, there is no need for a separate examination in terms of the criteria of necessity and proportionality. The use of force by the law-enforcement officers is directly related not only to the right to assembly and demonstration, but also to the right to life and the prohibition of torture and ill-treatment. The reflection of the "principle of legality" in interferences with the right to assembly and demonstration on the right to life and the prohibition of torture and ill-treatment is the "obligation to create legislation", which is one of the positive obligations incumbent on the State. In Turkey, there is no legal regulation allowing the use of rubber bullets. Despite this, the alleged use of rubber bullets in social events has always been on the agenda. Although the term "rubber bullet" is not mentioned, "kinetic impact projectiles", which is the former's synonym in the literature, was regulated for the first time by a directive issued by the Ministry of Interior in 2011. Attempting to regulate fundamental rights and freedoms, which can be restricted by law according to articles 13 and 34 of the Constitution, through a regulatory act of the administration is contrary to the hierarchy of norms and the principle of legality.

Keywords

Non-Lethal Weapon, Rubber Bullet, Kinetic Impact Projectiles, Hierarchy of Norms, Obligation to Establish Legislation, Right to Assembly and Demonstration, Principle of Legality.

Extended Abstract

The right to hold meetings and demonstration guarantees the right of individuals to gather to express and protect their common opinions. While the State has a duty to secure the fundamental rights and freedoms of individuals, it also has a duty to maintain social security. In the equation of freedom and security, the State is obliged to provide both to concerned individuals at the same time. In the event that meetings and demonstrations cease to be peaceful and public order is disrupted, it is inconceivable for the State authority to remain a mere spectator.

Where the peaceful nature of the demonstration is disrupted and the demonstration evolves into acts of violence, the law-enforcement officers have the authority to disperse the demonstration by using force in order to protect public order and prevent the commission of offences. The use of this authority arbitrarily and in a way that would hamper freedoms in the freedom-security equation is incompatible with the requirements of the rule of law. For this reason, the intervention of the law-enforcement officers in assemblies and demonstrations is subject to certain limitations at the constitutional level. Accordingly, in order for law-enforcement officers to intervene in the right to peaceful assembly and demonstration, the following three conditions must be fulfilled cumulatively. Firstly, the intervention must be "lawful" in the sense that it has a legal basis, secondly, it must be "necessary" for the protection of public order, and thirdly, it must be "proportionate" in consideration of the behaviour of the demonstrators.

The intervention of the law-enforcement officers in social events is a matter that concerns not only the right to assembly and demonstration but also the right to life and the prohibition of torture and ill-treatment. The prohibition of torture and ill-treatment will be infringed if individuals are injured as a result of the use of force by the law-enforcement officers, and there will be a violation of the right to life if individuals lose their lives. The appearance of "principle of legality" in the prohibition of torture and ill-treatment and the right to life, requiring that the interference with the right to assembly and demonstration must have a legal basis, is the "obligation to establish legislation", which is one of the positive obligations of the State. As seen, the means of use of force by the law-enforcement officers, which concerns many fundamental rights and freedoms at the same time, must be determined and applied in accordance with the requirements of the Constitution and the European Convention on Human Rights.

In Turkey, the alleged use of rubber bullets by the law-enforcement officers to intervene in social events has been on the agenda for years. Although the Ministry of Interior denies the allegations by stating that there are no rubber bullets in its inventory, the reports of the Human Rights and Equality Institution of Turkey, which is a public legal entity, and the decisions of the Ombudsman's Office have included certain findings as to the use of rubber bullets. In 2018, the European Court of Human Rights in *Kılıcı v. Turkey* case, where the law-enforcement officers used rubber bullets and injured a demonstrator during a demonstration, convicted Turkey on the basis of torture and ill-treatment.

Since a past event has the capacity to prove a possibility at least for the future, it was necessary to conduct a legal analysis of the use of rubber bullets in Turkey.

Rubber bullet is not enumerated in Article 16 of Law No. 2559, which regulates the means for the use of force by the law-enforcement officers. There is also no regulation on the use of rubber bullets in other laws. In Article 12 of the Directive dated 28.05.2011 on the Procedures and Principles of Action of the Personnel Assigned in Social Events (Directive dated 2011) prepared by the Ministry of Interior, the use of rubber bullets was mentioned for the first time as "kinetic impact projectiles", which is a synonym of rubber bullet in international literature.

Although it is considered to be a more humanistic method for capturing demonstrators, rubber bullets can directly damage the physical integrity of the person, just like firearms, especially when fired at close range. The ECHR's 2018 judgement in *Kılıcı v. Turkey* is the only one regarding the use of rubber bullets. In this case, a demonstrator was slightly injured as a result of being hit by a rubber bullet used by the police in dispersing a demonstration. In this case, the ECHR concluded that the regulation in Article 16 of Law No. 2559, which outlines the authority of the police to use force, is not sufficient to justify the use of rubber bullets as regards meeting the requirements of the prohibition of torture.

The source of the authority of the administration to regulate is the Constitution. Regulatory acts under the Constitution are laws, presidential decrees and regulations. The instruments not listed in the Constitution, such as circulars, instructions, directives, communiqués, and decrees, are called "common regulatory acts of the administration". Common regulatory acts aim to show the details of laws and regulations. Common regulatory acts correspond to the general regulatory authority of the administration and are subordinate to the regulations in the hierarchy of norms. According to Kelsen, the legal system is based on a hierarchical structure. This hierarchical structure is vertical in character. A legal norm in the upper layer regulates the creation process and content of another legal norm in the lower layer. In accordance with the dynamic nature of law, a norm is valid as long as it is created in the way determined by another norm. Since an administrative act that is not prepared in accordance with the hierarchy of norms is disconnected from the norms at the higher level, the legal norm cannot trace back to the basic norm. Therefore, it can be said that the norm established is irrelevant to that legal system. The regulating of kinetic effect ammunition as a means of use of force by the law-enforcement officers is explicitly contrary to the hierarchy of norms in connection with the principle that fundamental rights and freedoms can be restricted by law.

Regulations authorising intervention in the physical integrity of individuals will have a narrowing effect on the respective freedoms if they are regulated by administrative acts that are not based on the law and that are legally amendable or revocable at any time. Regardless of its definition, the conditions for the use of rubber bullet, which is so effective and has the potential to damage physical integrity and the right to life, must be determined by law. In contradiction to constitutions, which are the monuments of the social contract, regulating such dangerous means of force such as rubber bullets through common regulatory acts is an anomic approach that weakens the power of the legal order.

GİRİŞ

Toplantı ve gösteri hakkı, bireylerin ortak düşüncelerini ifade etmek ve korumak için bir araya gelmelerini teminat altına almaktadır. Siyasi nitelikli bu düşüncelerin korunması, toplantı ve gösteri hakkını demokratik toplumların temel değerlerinden biri hâline getirmektedir¹. Kolektif bir şekilde kullanılan ve düşüncelerini ifade etmek isteyen kişilere şiddeti dışlayan yöntemlerle düşüncelerini açıklama imkânı veren bu hak, çoğulcu demokrasilerin gelişimi açısından gerekli olan farklı düşüncelerin ortaya çıkması, korunması ve yayılmasını güvence altına almaktadır. Toplantı ve gösteri hakkının korunması için toplantının barışçıl ni-

¹ David John Harris, Micheal O'Boyle, Ed Bates ve Carla Buckley, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı ve Ulaş Karan (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021), 659, 665.

telikte yapılması gerekmektedir. Bu hakkın amacı, fikirlerini barışçıl bir şekilde şiddete başvurmadan açıklamak isteyen kişilerin korunmasını sağlamaktır². Devletin bir taraftan bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alma edimi bulunurken öte yandan toplumsal güvenliği sağlama görevi de bulunmaktadır. Ne devletin güvenlik bahanesine sığınarak özgürlükleri ortadan kaldırmasına ne de bireylerin özgürlük vurgusuyla toplumun güvenliğini zedelemesine izin verilmelidir. Toplantı ve gösterilerin barışçıl olmaktan çıkarak kamu düzeninin bozulması durumunda devlet otoritesinin buna büsbütün seyirci kalması düşüncülemez. İnsan hem güvenlik hem de özgürlük ihtiyacı olan bir varlıktır. Özgürlük ve güvenlik arasında simbiyotik bir ilişki vardır. Özgürlük-güvenlik ekseninde sıkışan devlet, her ikisinden de ödün vermeden güvenlik içinde özgürlükleri tanıyabildiği ölçüde meşruiyetini muhafaza edebilecektir³. Toplantı ve gösterilerin şiddet hareketlerine dönüşerek barışçıl niteliğinin kaybolması durumunda kamu düzeninin korunması ve suç işlenmesinin önlenmesi için kolluğun güç kullanarak gösteriyi sonlandırma yetkisi bulunmaktadır. Bu yetkinin keyfî biçimde ve özgürlük-güvenlik denkleminde özgürlükleri ortadan kaldıracak şekilde kullanılması hukuk devletinin gerekleriyle bağdaşmaz. Bu nedenle kolluğun toplantı ve gösterilere müdahalesi anayasal düzeyde bazı sınırlamalara tabi tutulmuştur. Buna göre kolluğun toplantı hakkına müdahalede bulunması için üç koşulun (üçlü aşamalı test) gerçekleşmesi gerekir. Bunlardan ilki müdahalenin yasal bir temeli olması, ikincisi kamu düzeninin korunması açısından gerekli olması, üçüncü olarak da göstericilerin tutumları nazara alınarak müdahalenin orantılı olmasıdır⁴.

Toplumsal olaylara müdahale edilmesi bazın bireylerin yaralanması ya da ölümüyle sonuçlanabilmektedir. Bu yönüyle kolluğun zor kullanma araçları yalnız toplantı ve gösteri hakkını değil yaşam hakkı ile işkence ve kötü muamele yasağını da ilgilendiren bir meseledir. Kolluğun cebir kullanması sonucunda bireylerin yaralanması durumunda işkence ve kötü muamele yasağı, hayatını kaybetmesi durumunda yaşam hakkı ihlalleri gündeme gelecektir. Toplantı ve gösteri hakkındaki müdahalenin yasal bir altyapısı bulunması gerektiğine işaret eden “kanunilik ilkesi”nin işkence ve kötü muamele yasağı ile yaşam hakkı yönünden izdüşümü devletin pozitif yükümlülüklerinden biri olan “mevzuat oluşturma yükümlülüğü”dür. Birçok temel hak ve özgürlüğü aynı anda ilgilendiren kolluğun zor kullanma araçlarının Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin gereklerine uygun olarak belirlenmesi ve kullanılması gerekir.

Toplantı ve gösterilere kolluk bedensel kuvvet, cop, göz yaşartıcı gaz, basınçlı su, polis köpekleri, polis atları ve silah gibi oldukça geniş yelpazeye yayı-

² AYM, *Dilan Ögüz Canan*, 2014/20411, 30.11.2017, p. 36, 37.

³ Özgür Aydın, *Özgürlük ve Güvenlik Ekseninde Bireysel Silahlanma*, (İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2019), 89.

⁴ AYM, *Ali Rıza Özer ve diğeri*, 2013/3924, 06.01.2015, p. 115-124.

lan araçlarla müdahale edebilir. Darbe etkili, kinetik ya da plastik mermi olarak adlandırılan mermiler de dünyada birçok ülkede toplantı ve gösterilere müdahale aracı olarak kullanılmaktadır. Türkiye’de bu mermilerin kullanılmasına izin veren bir kanun bulunmamaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de kolluğun plastik mermi kullanarak toplumsal olaylara müdahale ettiği iddiaları yıllardır gündemden düşmemiştir. Bu iddialar her dönemde basında sıkça yer almıştır⁵. İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü, envanterinde plastik mermi bulunmadığını ifade ederek iddiaları tekzip etmiştir⁶. Buna karşın kamu tüzel kişiliğini haiz Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu raporları⁷ ve Kamu Denetçiliği Kurumu kararlarında⁸ plastik mermi kullanılan bazı olgulara yer verilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) 2018 yılında verdiği *Kılıcı/Türkiye*⁹ kararında da kolluğun bir gösteri yürüyüşünde plastik mermi kullanmak suretiyle göstericiyi yaraladığı tespit edilerek işkence ve kötü muamele yasağından Türkiye mahkûm edilmiştir. Geçmişteki bir olayın en azından gelecek açısından bir olanağı ispatlama kapasitesini haiz olması, plastik mermi kullanımının hukuksal bir analizinin yapılmasını gerektirmiştir.

Çalışmadaki amacımız Emniyet Genel Müdürlüğü’nün envanterinde plastik mermi bulunup bulunmadığını ve bunların toplumsal olaylarda kullanılıp kullanılmadığını, kullanılmakta ise hangi ölçekte kullanıldığını tartışmak değildir. Amacımız Türkiye’de plastik mermi kullanılıyorsa bunun etiyojisini (nedenleri) incelemek de değildir. Bir aksiyom olarak kolluğun plastik mermi kullanımının öncelikle Türk hukukundaki durumu ele alınacaktır. Plastik mermi kullanımının yasal bir düzenlemeyi zorunlu kılıp kılmadığı, idarenin adsız düzenleyici işlemleriyle plastik merminin kullanımına izin verilip verilemeyeceği üzerinde durulacaktır. Öte yandan kolluğun kullandığı bu enstrümanın temel hak ve özgürlükleri ihlal edip etmeyeceği AİHM ve Anayasa Mahkemesi (AYM) kararları ekseninde tartışılacaktır. Deyim yerindeyse çalışmada plastik mermi kullanımının hukuki bir fotoğrafı çekilecektir. Bu fotoğraf çekilirken özellikle Türkiye’de plastik mermi kullanımına cevaz veren mevzuatın Kelsen’in normlar hiyerarşisi kuramı içindeki konumu odak noktası olacaktır.

⁵ <https://www.cnnturk.com/turkiye/cevik-kuvvete-plastik-mermili-yeni-silah>; <https://www.sabah.com.tr/video/turkiye/polis-esenlerde-plastik-mermi-kullandi>; https://kisadalga.net/haber/detay/ankara-ve-izmirde-suruc-anmalarina-mudahale-polis-plastik-mermi-kullandi_36483; <https://www.diken.com.tr/polisten-kadikoyde-toplanan-ogrencilere-biber-gazi-ve-plastik-mermi-ile-mudahale/>, Erişim Tarihi: Haziran 6, 2023.

⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/istanbul-emniyetinden-plastik-mermi-aciklamasi/533091>; <https://www.birgun.net/haber/plastik-mermi-egm-envanterinde-yokmus-105780>, Erişim Tarihi: Eylül 9, 2023.

⁷ https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/07/gezi-parkc4b1-olaylarc4b1-raporu-yayc4b1nlandc4b1_2010_tihk.pdf, Erişim Tarihi: Ağustos 28, 2023.

⁸ <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/2013-90.pdf>, Erişim Tarihi: Şubat 28, 2019.

⁹ AİHM, *Kılıcı/Türkiye*, 32738/11, 27.11.2018.

I. KOLLUĞUN ZOR KULLANMA ARAÇLARI

04.07.1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu'nun 16. maddesinde¹⁰ polisin zor kullanma araçları kademeli olarak artan biçimde üç basamaklı olarak düzenlenmiştir: Bedenî kuvvet, maddî güç ve silah kullanma. 1) Bedenî kuvvet, polisin direnen kişilere karşı veya eşya üzerinde doğrudan doğruya kullandığı bedenî gücü ifade eder. 2) Maddî güç; polisin bedenî kuvvetin dışında kullandığı kelepçe, cop, basınçlı ve/veya boyalı su, göz yaşartıcı gazlar veya tozlar, fiziki engeller, polis köpekleri ve atları ile sair hizmet araçlarıdır. 3) Silah, 10.07.1953 tarih ve 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanun kapsamında kalan ateşli silahlardır. Ateşli silahlar niteliği itibarıyla ölümcül silahlardandır. Ateşli ve ateşsiz silahlar arasındaki ayırım, silahın barut gibi patlayıcı bir güçle atılıp atılmadığına bakılarak yapılmaktadır¹¹. 01.06.1991 tarih ve 20888 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Yönetmelik'in 2. maddesinde ateşli silah "mermi çekirdeği veya saçma tabir edilen özel şekil ve nitelikteki maddeleri, barut gazı veya bu neviden patlayıcı ve itici güç ile uzak mesafelere kadar atabilen silah" olarak tanımlanmıştır. 2559 sayılı Kanun'un 16. maddesinin ikinci ve üçüncü fıkrasında plastik mermi ve darbe etkili mühimmat zor kullanma araçları arasında sayılmamıştır.

"Plastik mermi" ya da "kinetik/darbe etkili mühimmat" atabilen silah kullanılması konusunda diğer yasalarda da bir düzenleme mevcut değildir. Bu husus ilk kez İçişleri Bakanlığının hazırladığı 28.05.2011 tarihli Toplumsal Olaylarda Görevlendirilen Personelin Hareket Usul ve Esaslarına Dair Yönerge'nin (2011 tarihli Yönerge) 12. maddesinde yer almıştır. Bu Yönerge, Resmî Gazete'de yayımlan-

¹⁰ 2559 sayılı Kanun'un 16. maddesi şöyledir:

"Zor ve silah kullanma

Madde 16 - Polis, görevini yaparken direnişle karşılaşması halinde, bu direnişi kırmak amacıyla ve kıracak ölçüde zor kullanmaya yetkilidir.

Zor kullanma yetkisi kapsamında, direnmenin mahiyetine ve derecesine göre ve direnenleri etkisiz hale getirecek şekilde kademeli olarak artan nispette bedenî kuvvet, maddî güç ve kanunî şartları gerçekleştiğinde silah kullanılabilir.

İkinci fıkrada yer alan;

a) Bedenî kuvvet; polisin direnen kişilere karşı veya eşya üzerinde doğrudan doğruya kullandığı bedenî gücü,

b) Maddî güç; polisin direnen kişilere karşı veya eşya üzerinde bedenî kuvvetin dışında kullandığı kelepçe, cop, basınçlı ve/veya boyalı su, göz yaşartıcı gazlar veya tozlar, fizikî engeller, polis köpekleri ve atları ile sair hizmet araçlarını, ifade eder.

...

Polis;

a) Meşru savunma hakkının kullanılması kapsamında,

b) Bedenî kuvvet ve maddî güç kullanılarak etkisiz hale getiremediği direniş karşısında, bu direnişi kırmak amacıyla ve kıracak ölçüde,

c) Hakkında tutuklama, gözaltına alma, zorla getirme kararı veya yakalama emri verilmiş olan kişilerin ya da suçüstü halinde şüphelinin yakalanmasını sağlamak amacıyla ve sağlayacak ölçüde, silah kullanmaya yetkilidir..."

¹¹ Aydın, *Özgürlük ve Güvenlik Ekseninde Bireysel Silahlanma*, 36.

madığı gibi İçişleri Bakanlığının internet sitesinde de duyurulmamıştır. Kamuoyu böyle bir Yönerge'nin varlığından Avrupa İnsan Hakları Komiserliğinin Türkiye ile ilgili raporları¹² ve Anayasa Mahkemesinin bazı dosyalarına¹³ Adalet Bakanlığının verdiği yanıtlardan öğrenebilmiştir. 2011 tarihli Yönerge'nin 12. maddesine göre silah dışında kullanılabilir ve "maddi güç" kapsamında kalan zor kullanma araçları; 1) basınçlı su, 2) göz yaşartıcı silah ve mühimmat, 3) cop, 4) darbe etkili kapsül atan silah olarak sıralanmıştır. 2011 tarihli Yönerge'de darbe etkili mühimmatın sonuncu kademede sayılması, bunların ateşli silah kullanımından önce son çare olarak öngörülmüş bir "maddi güç" olduğunu göstermektedir. İdarenin adsız düzenleyici işlemlerinden olan "yönerge" ile ilk kez gündeme gelen bu müdahale aracı, üç kademededen oluşan müdahale araçlarının ikinci ve üçüncüsünün arasında ateşli silah tanımına (üçüncüsüne) yakın yeni bir "ara kademe" yaratmıştır.

II. ÖLDÜRÜCÜ OLMAYAN SİLAH KAVRAMI VE PLASTİK MERMİNİN ZOR KULLANMA ARAÇLARI İÇİNDEKİ YERİ

Kolluğun şiddet olaylarının geliştiği toplumsal olaylar ve gösterilere müdahalede operasyonel etkinliği ile şiddet yanlısı kişilerden gelecek riskler arasında denge kurulması gerekir. Polis şiddet kullanan kişilerle karşılaştığında geleneksel olarak üç seçeneğe sahiptir. Bunlardan ilki kişiyle göğüs göğüse mücadele (bedensel güç), ikincisi kol mesafesinin ötesinde kullanılabilen ve böylece polise daha fazla koruma sağlayan ve şüpheliyi etkisiz hâle getiren öldürücü olmayan silahları da içeren maddi güç¹⁴, üçüncüsü ise ateşli silah kullanımıdır.

Öldürücü olmayan silah kavramı yeni bir kavram olmayıp 1945 yılından beri ABD, İngiltere, Avusturalya ve Kanadalı bilim adamları arasında düzenli bir bilgi alışverişine ve araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmalar gizli olduğu için bu konudaki ilk bilgilere ulaşmak neredeyse olanaksızdır. Öldürücü olmayan silahları tanımlamak kolay değildir; bu silahların hangi tür araç ve gereçlerden müteşekkil olduğu, öldürücü olmama özelliğinin ne şekilde ölçüleceği belirsizdir¹⁵. Bu silahların çoğu olayla ilgisi olmayan masum kişiler ve olay yerinde bulunanlar üzerinde öldürücü, yaralayıcı, kör edici veya sakatlayıcı etkiye sahiptir¹⁶. Bu ne-

¹² Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Nils Muiznieks'in 1-5 Temmuz 2013 tarihleri arasındaki Türkiye ziyareti mütakaiben hazırladığı raporun 32 ve 33. paragrafları için bkz. <https://rm.coe.int/16806db7ea>, Erişim Tarihi: Ağustos 23, 2023.

¹³ AYM, Özlem Kır, 2014/5097, 28.09.2016, p. 28; AYM, Ali Ulvi Altunelli, 2014/11172, 12.06.2018, p. 26.

¹⁴ Rhona Smith, "Police, the Public, Less Lethal Force and Suspects: Deconstructing the Human Rights Arguments", *Police Journal*, C. 82, S. 3 (2009): 195.

¹⁵ Nadine J. Gurr, "Non-Lethal Weapons: Lifting the Lid on the Issue of Human Rights", *The International Journal of Human Rights*, C. 1, S. 4 (1997): 2.

¹⁶ Doumani, Tala ve Dakwar, Jamil. "Rubber Bullets and the Black Lives Matter Protests". *Human Rights Brief*, C. 24, S. 2 (2020): 77; Gurr, "Non-Lethal Weapons: Lifting the Lid on the Issue of Human Rights", 4.

denle “öldürücü olmayan” şeklindeki kavramsallaştırma eleştirilere açıktır. Öldürücü olmayan silahlar, genel olarak ölümlü sonuçlanan olayları ve istenmeyen maddi ve çevresel zararları azaltırken onu kullanan personelin ve malzemenin kapasitesini düşüren silahlar şeklinde tanımlanmaktadır¹⁷. Dünya genelinde bu silahlar toplumsal olaylarda saldırgan davranışların kontrol altına alınmasında cop ve ateşli silahlara alternatif veya tamamlayıcı olarak kullanılmaktadır. 1990’larda ABD’nin öldürücü olmayan silahlar doktrinini resmî olarak benimsemesi, tanımlama konusundaki tartışmaları iyice şiddetlendirmiştir. Şu anda dünyanın hiçbir yerinde genel kabul görmüş bir öldürücü olmayan silah tanımı yoktur. Öldürücü olmayan silahlar kullanılırken her zaman yaralanma, ölüm ve mala zarar verme riski bulunduğundan “öldürücü olmayan” ibaresinin -sonuçları dikkate alındığında- bir aldatmaca olduğu ileri sürülmektedir¹⁸.

Öldürücü olmayan silahlar ve plastik mermiler, ilk kez 1960’larda ABD’de Vietnam Savaşı protestolarını bastırmak için kullanılmıştır¹⁹. İngiltere bu silahları 1973 yılında Kuzey İrlandalı isyancılara karşı kullanmaya başlamış, 1975 yılında ise plastik mermiler tamamen kauçuk mermilerin yerine kullanılmaya başlamıştır²⁰. 1991 yılında Soğuk Savaş’ın sona ermesinden önce öldürücü olmayan silahlara ilgi, sadece silahlı çatışma ve rehine olayları, terör saldırılarını önleme, isyanları bastırma, sivil karışıklık ve kamu düzenini bozan diğer durumlarda en az zayıyla düzeni yeniden tesis etmeye odaklanmıştır. Soğuk Savaş’tan sonra birçok ülke öldürücü olmayan silah araştırma ve geliştirme teknolojisine çok miktarda yatırım yapmıştır. Bu teknolojiler, genel olarak suçla mücadelede polisin etkinliğini artırmada yardımcı olarak tasarlandığından bu araştırmaların amacı polisin verimliliğini güçlendirme, olaylara daha hızlı müdahale, modernizasyona yardımcı olmak ve maliyet verimliliğini sağlamak olmuştur. Bu silahların daha ucuz olması ve yakalama için daha sınırlı güç uygulanmasına elverişli bulunmasından ötürü cop ve ateşli silahlara karşı ciddi bir alternatif olarak görülmüştür²¹.

Kuşkusuz yeni bir silah sisteminin devreye girmesinin her zaman bazı avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu yeni teknoloji çoktandır siyaset ve insan hakları alanında birçok endişeyi gündeme getirmiştir. Bu silahların yol açtığı telafisi mümkün olmayan zararlar bu teknolojinin yeterince güvenli olmadığını göstermiştir²². Namludan fırlatılan plastik merminin öldürme ihtimali doğal

¹⁷ Gurr, “Non-Lethal Weapons: Lifting the Lid on the Issue of Human Rights”, 1; Smith, “Police, the Public, Less Lethal Force and Suspects: Deconstructing the Human Rights Arguments”, 194.

¹⁸ Adelina Tumbaraska, “Non-lethal Weapons - a Concept Difficult to Define”, *Security & Future*, C. 1., S. 4 (2017): 138, 139; Doumani ve Dakwar, “Rubber Bullets and the Black Lives Matter Protests”, 79.

¹⁹ Doumani ve Dakwar, “Rubber Bullets and the Black Lives Matter Protests”, 78.

²⁰ Steve Wright, “The Role of Sub-lethal Weapons in Human Rights Abuse”, *Medicine, Conflict and Survival*, C. 17, S. 3 (2001): 224.

²¹ Gurr, “Non-Lethal Weapons: Lifting the Lid on the Issue of Human Rights”, 4.

²² Gurr, “Non-Lethal Weapons: Lifting the Lid on the Issue of Human Rights”, 6.

olarak ateşli silah mermisine göre daha düşük olsa da öldürücü veya sakatlayıcı etkisinin olduğu bilinmektedir. Göstericileri yakalamak için hümanist bir yöntem olduğu düşünülse de plastik mermiler özellikle yakın mesafeden atıldığında arzu edilenden daha tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır. Kuzey İrlanda ve İsrail’de isyancıların plastik mermilerle öldürüldüğünü ya da vahim biçimde yaralandığını kanıtlayan çok fazla belge mevcuttur²³.

1995’ten sonra “öldürücü olmayan silah” kavramına yönelik eleştirel birçok bilimsel yayın yapılmış, bu sınıftaki silahların doğasını tanımlama girişimi yoğunlaşmıştır²⁴. Başlangıçta öldürücü olmayan silahlar olarak görülen şok tabancaları, plastik mermi gibi silahlar²⁵; kullanımlarıyla ilgili tıbbi, bilimsel ve istatistiki verilere dayanarak son zamanlarda farklı adlarla anılmaya başlamıştır²⁶. “Öldürücü olmayan silah/non-lethal weapons” yerine; Türkçe’ye “kısmen öldürücü silah” olarak çevrilebilecek “less-lethal weapons/less-than-lethal weapons/sub-lethal weapons” gibi terimler önerilmiştir²⁷. Nobel ödüllü Pugwash Örgütü, yalnız çok sayıda silah türünü kapsadığı için değil, aynı zamanda tehlikeli bir şekilde yanıltıcı olduğu için “öldürücü olmayan silah” kavramının kullanılmasının tamamen terk edilmesi gerektiğini belirterek “kısmen öldürücü silah” kavramının tercih edilmesini önermiştir²⁸.

Türkiye’de plastik mermi kullanımı nedeniyle bir gözünü kaybeden kişi hakkında adli mercilerin talebi üzerine özel bir kriminal büro tarafından bilirkişi raporu düzenlenmiştir. Basına da yansıyan bu rapora göre yaralanan kişinin ameliyat sırasında gözünden çıkarılan mermi parçalarının FN 303 kodlu savunma tüfeği mühimmatı olduğu, bu tüfeğin yiv ve setinin bulunduğu, mühimmatın uç kısmının sert bir plastik cinsi olan polistren polimerden yapıldığı, 9 mm tabanca mermisinden daha fazla özgül ağırlığa sahip bizmut kürecikleri ve boyar madde içerdiği, kişiye isabet ettiğinde 11 kg’lık bir balyozla vurulmuş gibi tesir edeceğinin altı çizilmiştir. Bilirkişi raporunda yaralanan kişinin gözünden çıkarılan maddenin savcı tarafından ateşli silah mermisi gibi algılandığı için balistik iz incelemesi talep edildiği, FN 303 silahlarının özel şekilde tasarlanan plastik mermiler

²³ Gurr, “Non-Lethal Weapons: Lifting the Lid on the Issue of Human Rights”, 10.

²⁴ Tumbarska, “Non-lethal Weapons - a Concept Difficult to Define”, 138.

²⁵ 2559 sayılı Kanun’un 16. maddesinde düzenlenmeyen fakat birçok ülkede öldürücü olmayan silah kapsamında kalan çok fazla silah çeşidi bulunmaktadır. Gürültü yapıcı özelliği olan akustik silahlar; bazı kimyasallar içeren insanların hareket etmesini engelleyen yapışkan köpük, polimer ajanlar, göz yaşartıcı gazlar; elektrik şoku veren tabancalar; lazer ve optik tabancalar gibi geçici körlük ve deride yanmaya neden diğer öldürücü olmayan silah türleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Levent İçöz, *Öldürücü Olmayan Silahların Toplum Sağlığı ve Kolluk Kuvvetleri Açısından Etkileri ve Klasik Silahlarla Karşılaştırılması*, (Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006): 26-30.

²⁶ Smith, “Police, the Public, Less Lethal Force and Suspects: Deconstructing the Human Rights Arguments”, 196.

²⁷ Tumbarska, “Non-lethal Weapons - a Concept Difficult to Define”, 139.

²⁸ Wright, “The Role of Sub-lethal Weapons in Human Rights Abuse”, 225.

atabildiği, diğer gaz fişegi vb. mühimmat atan tüfeklere nazaran %50 daha güçlü ve hızlı atış yaptığı, “biraz öldürücü” tüfekler arasında yer aldığı kaydedilmiştir²⁹.

2559 sayılı Kanun’un 16. maddesinde ateşli silah dışında kalan “maddi güç” araçları; basınçlı su, kelepçe, cop, göz yaşartıcı gazlar veya tozlar, polis köpeği, fiziki engeller olarak sayılmıştır. Öldürücü olmayan silahların kapsamının 2559 sayılı Kanun’un 16. maddesindeki “maddi güç” sınırlarını geçecek şekilde ateşli silahlara seçenek olarak kullanılması önemli hukuki sorunlara gebe bir yaklaşımdır. Öldürücü olmayan plastik mermiler bir hedefi öldürmeden etkisiz hâle getirmek için tasarlanmıştır. Ateşli silah kadar öldürücü olmamakla birlikte bu mermiler de kişilerin maddi ve manevi bütünlüğü bakımından vahim neticeler doğurabilmektedir. Yukarıda açıklanan bilirkişi raporunda verilen bilgilere göre olayda kullanıldığı öne sürülen mühimmat ateşli silah mermisine oldukça yakın niteliktedir.

III. PLASTİK MERMİ KULLANIMININ TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERE ETKİSİ

Kolluğun cebir kullanması farklı insan hakları ihlallerine sebep olabilmektedir. Toplantı ve gösterilere müdahalelerde ifade hürriyeti ile bireylerin fiziksel ve ruhsal bütünlüğünün korunması hakkı arasında çatışma yaşanması kaçınılmaz bir sonuçtur³⁰. Kolluğun maddi güç kapsamında kalan biber gazı, gaz bombası, gaz fişegi, cop gibi zor kullanma araçlarının yaşam hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı ile toplantı ve gösteri hakkını ihlal ettiği yönünde AİHM ve AYM tarafından verilen çok sayıda karar bulunmaktadır³¹. Biber gazı 2559 sayılı Kanun’un 16. maddesinde “göz yaşartıcı gazlar veya tozlar” kavramıyla düzenlenmiştir. Göz yaşartıcı bu maddelerin toplumsal olaylarda kullanılması “gereklilik” ve “orantılılık” koşullarını sağladığı takdirde³² yaşam hakkı, kötü muamele yasağı ile toplantı ve gösteri hakkı açısından bir sorun teşkil etmeyecektir. Zira göz yaşartıcı gaz kullanımının yasal bir altyapısı mevcuttur. Bununla birlikte plastik mermi, tıpkı göz yaşartıcı gazlar gibi ölümcül olmayan silahlar kategorisinde ka-

²⁹ <https://www.cnnturk.com/turkiye/gezide-goz-cikaran-plastik-mermi-oldurucuyumus>; <https://t24.com.tr/haber/ulusal-kriminal-buroya-gore-gezide-goz-cikaran-plastik-mermiler-biraz-oldurucu-olabilirmis,282018>; <https://www.memurlar.net/haber/495173/kor-eden-kursun-olumcul-silahtan-mi.html>; <https://www.milliyet.com.tr/gundem/kor-eden-kursun-olumcul-silahtan-1991203>, Erişim Tarihi: Mayıs 9, 2023.

³⁰ Smith, “Police, the Public, Less Lethal Force and Suspects: Deconstructing the Human Rights Arguments”, 194, 196; Gurr, “Non-Lethal Weapons: Lifting the Lid on the Issue of Human Rights”, 1.

³¹ AİHM, *DİSK ve KESK/Türkiye*, 38676/08, 27.11.2012; AİHM, *İzci/Türkiye*, 42606/05, 23.07.2013; AİHM, *Abdullah Yaşa ve diğerleri/Türkiye*, 44827/08, 16.07.2013; AİHM, *Ataykaya/Türkiye*, 50275/08, 22.07.2014; AİHM, *Süleyman Çelebi ve diğerleri/Türkiye*, 37273/10 vd., 24.05.2016; AİHM, *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve diğerleri/Türkiye*, 20347/07, 05.07.2016; AİHM, *Mızrak ve Atay/Türkiye*, 65146/12, 18.10.2016; AYM, *Egemen Budak*, 2016/14870, 09.06.2020; AYM, *Melih Dalbudak*, 2016/16050, 13.02.2020; AYM, *Özlem Kır*, 2014/5097, 28.09.2016.

³² Hüseyin Meccek, *İnsan Hakları Hukukunda İşkence Soruşturması*, (İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2023), 36.

bul edilse dahi 2559 sayılı Kanun'da "maddi güç" kapsamında düzenlenmemiştir. Bu durum, plastik mermi kullanılmasını Türk hukuku açısından özellikle de "kanunilik ilkesi" düzleminde gaz fişeği/gaz bombası kullanılmasından daha farklı değerlendirmelere muhtaç kılmaktadır. Bu nedenle çalışmada göz yaşartıcı gazlar konusu inceleme dışında bırakılmıştır. Kolluğun plastik mermi kullanması somut olay bağlamında "gerekli" ve "orantılı" olsa dahi bununla ilgili başvurular AYM ve AİHM önüne taşındığında yasal düzenleme noksanlığı (mevzuat oluşturma yükümlülüğü) açısından ihlal kararlarına konu olabilecektir.

AYM'nin plastik mermi kullanımı ile ilgili bugüne kadar verdiği herhangi bir karar bulunmamaktadır³³. AİHM'nin 2018 yılında verdiği *Kılıcı/Türkiye* kararı ise plastik mermi kullanılması nedeniyle verilen yegâne karardır. Bu davaya konu olayda bir gösteriyi dağıtmak isteyen polisin kullandığı plastik merminin isabet etmesi sonucunda gösterici, sırtında 3x2 cm çapında kızarıklık ve morluk oluşacak şekilde hafif yaralanmıştır. AİHM bu başvuruda şu gerekçelerle AİHS'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir:

"32. Somut olayda, plastik merminin sebep olduğu yara, şans eseri hafif olsa da, bu tür mühimmatların tehlikeli olduğu şüphe götürmez bir gerçektir ve başvuran çok daha ciddi bir yara alma riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Nitekim bu tür mühimmatlar doğru bir şekilde kullanılmadıklarında, tüfek aracılığıyla sıkılan biber gazı fişekleri için de geçerli olduğu gibi (yukarıda anılan, Abdullah Yaşa ve diğerleri, § 43) plastik mermiler de ciddi yaralanmalara sebep olabilir. Bu sebeplerden dolayı Mahkeme, başvuruda oluşan yaranın Sözleşme'nin 3. maddesini uygulamak için (yukarıda 13. paragraf) yeterli olduğu [asgari eşiğe ulaştığı] kanaatine varmıştır (Gäfgen/Almanya [BD], no. 22978/05, § 88, AİHM 2010).

33. Bunun sonucunda, Mahkeme'nin yerleşik içtihadına göre (aynı karar, § 43), böyle bir polis eyleminin Sözleşme'nin 3. maddesinde geçen gerekliliklere uygun olması için, -plastik mermi kullanımı da dahil olmak üzere- polis operasyonlarına hem ulusal yasaların izin vermesi hem de bu operasyonlarda keyfilik, suistimal ve kazalara karşı uygun ve etkili güvencelerden oluşan bir sistem çerçevesinde, uygulama sınırlarının yasa ile yeteri kadar çizilmiş olması gerekmektedir.

34. Oysaki Hükümet, ne plastik mermilerin gösteriler sırasında kullanımını düzenleyen özel bir mevzuata ne de bunların kullanım talimatına değinmiştir.

35. Plastik mermilerin gösteriler sırasında kullanımına ilişkin mevzuat eksikliği ve söz konusu olayların meydana geldiği gün düzenlenen tutanaklarda

³³ Anayasa Mahkemesi; bir göstericinin kolluğun tüfekle attığı "plastik top" nedeniyle yaralandığı bir başvuruda işkence ve kötü muamele yasağından ihlal kararı vermiştir. Ancak "plastik top"un "plastik mermi" olarak kabul edilip edilemeyeceğine dair anılan kararda herhangi bir değerlendirilmeye yer verilmemiştir. Karar için bkz. AYM, *Pınar Durko*, 2015/16449, 28.06.2018.

bu tür mühimmatların kullanıldığına ilişkin hiçbir bilginin bulunmadığını göz önünde bulundurarak Mahkeme, güvenlik güçlerinin belirli bir talimata göre değil, büyük bir otonomiyle hareket ettikleri sonucuna varmıştır. Mahkeme, polisin zor kullanma yetkilerini ana hatlarıyla düzenleyen tek yasal düzenleme olan 2559 sayılı Kanun'un 16. maddesinin, bu tür mühimmatların kullanımına dair bir ifade içermemesi nedeniyle, plastik mermi kullanımını olağan ve doğru bir polis uygulaması haline getirmeye tek başına yeterli olmadığı kanaatinde. Mahkeme'ye göre bu durum, Avrupa'daki çağdaş demokrasilerin gereği olan fiziksel bütünlüğün korunması açısından gerekli güvenceyi sağlamamaktadır³⁴."

Kılıcı/Türkiye davasında AİHM, plastik mermi kullanılması için yasal altyapı bulunmasını zorunlu bir koşul olarak görmüş; bu altyapının aynı zamanda kolluğun suistimalini önleyecek etkili güvenceler içermesi gerektiğine işaret etmiştir. Türkiye'de bu koşulları sağlayan bir yasa bulunmaması kararın omurgasını oluşturmaktadır³⁵. Devletin bireylerin maddi ve manevi varlığını korumak için yasal ve idari bir çerçeve oluşturması gerekir. Bu gereklilik insan hakları hukukunda pozitif yükümlülüklerin bir unsuru olarak "mevzuat oluşturma yükümlülüğü" şeklinde kavramlaştırılmıştır. Pozitif hukuk metinleriyle güvence altına alınmadan temel hak ve özgürlüklerin bireylere yansıtılma olanağı bulunmamaktadır³⁶. Mevzuat oluşturma yükümlülüğü, kolluğun toplumsal olaylara müdahalesinin çerçeve ve sınırlarını çizecek düzenlemeler yapmasını da gerektirir³⁷.

AİHM içtihatlarında ayrıca kişinin maddi ve manevi bütünlüğüne yönelik müdahalenin iç hukukta yasal bir temeli bulunması gerektiği kabul edilmiştir. Bir düzenlemenin yasa niteliği taşıması için kendi içinde şu üç temel prensibi içermesi gerekir: 1) Müdahale teşkil eden eylem mevzuatta yer alan bir düzenlemeye dayanmalıdır. 2) Müdahalenin dayanağını teşkil eden düzenleme ilgili kişi açısından yeterli derecede ulaşılabilir olmalıdır. Bu koşulun sağlanması için mevzuatın bireylerin erişimine açık biçimde yayımlanması gerekir. 3) Son olarak söz konusu düzenlemenin hitap ettiği kişiler bakımından davranışlarını ona göre yönlendirme ve belli koşullar çerçevesinde eylemler neticesinde meydana gelebilecek sonuçları öngörebilmeye olanak sağlayacak belirlilikte olması gerekir. İlgili kişi, gerekirse hukuki yardımdan da faydalanarak, belirli eyleminin doğuracağı hukuki sonuçları makul ölçüde değerlendirebilmelidir³⁸.

³⁴ AİHM, *Kılıcı/Türkiye*, 32738/11, 27.11.2018, p. 32-35. Kararın çevirisi Anayasa Mahkemesi Dış İlişkiler Müdürlüğü'nden temin edilmiştir.

³⁵ Aynı doğrultuda değerlendirmeler için bkz. AİHM, *İzci/Türkiye*, 42606/05, 23.07.2013, p. 63.

³⁶ Mecek, *İnsan Hakları Hukukunda İşkençe Soruşturması*, 168.

³⁷ AİHM, *Çalışkan/Türkiye*, 47936/11, 01.12.2015, p. 39; AİHM, *Abdullah Yaşa ve diğerleri/Türkiye*, 44827/08, 16.07.2013, p. 49; AYM, *Cemil Danışman*, 2013/6319, 16.07.2014, p. 53.

³⁸ AİHM, *Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 5947/72, 25.03.1983, p. 87.

IV. PLASTİK MERMİ KULLANIMINA İLİŞKİN DÜZENLEMENİN NORMLAR HİYERARŞİSİNE UYGUNLUĞU

2011 tarihli Yönerge'nin 12. maddesiyle “darbe etkili mermi” kavramı ilk kez mevzuata girmiştir. Yönergelerin normlar hiyerarşisinde işgal ettiği katmanın tespit edilmesi, plastik mermi kullanımının hukuki değerlendirilmesinde atılacak ilk adımdır.

İdarenin düzenleme yetkisinin kaynağı Anayasa'dır. Anayasa, genel hukuk normu yaratma işini ilke olarak halkın çoğunluğunun seçtiği parlamentoya verir, fakat yasaların ayrıntılarının belirlenmesini, idarenin çıkaracağı diğer normlara bırakır. Yasama organından değil de idareden kaynaklanan bu normlara idarenin düzenleyici işlemleri denir³⁹. İdarenin düzenleyici işlemlerinin bir kısmı Anayasa'da sayılmıştır. Anayasa'da yer verilen idarenin düzenleyici işlemleri cumhurbaşkanlığı karnamesi ve yönetmeliklerdir. Anayasa'da sayılmayan genelge, sirküler, talimat, yönerge, tebliğ, tamim gibi düzenleyici işlemlere “idarenin adsız düzenleyici işlemleri” denir. Adsız düzenleyici işlemler de kanun ve yönetmeliklerin uygulanması ve yorumlanmasındaki detayları gösterme amacını taşır. Anayasa'nın 123. maddesindeki “idarenin kanuniliği ilkesi”ne göre adsız düzenleyici işlemler kanuna uygun olmak zorundadır. Adsız düzenleyici işlemler, idarenin sahip olduğu genel düzenleme yetkisinin tezahürü olup normlar hiyerarşisinde yönetmeliklerin altında yer almaktadır⁴⁰.

Darbe etkili mermi ve plastik mermi kavramları eş anlamlı olup⁴¹ kolluk tarafından genellikle topluluğun direncini kırmak ve kalabalığı dağıtmak için değişik fırlatıcılarla (tüfek) kullanılır. Kinetik enerjiyi bir silahtan bir kişiye aktararak çalışan bu mermiler; kauçuk, plastik ya da metal içeren kompozitten yapılıdır. Metal içeren kompozit mermiler, diğer darbe etkili mermilere göre daha fazla ölümcüldür⁴². Bu açıklamalar göstermektedir ki “plastik mermiler” ile “kinetik/darbe etkili mermiler” birbirinin yerine kullanılabilen kavramlardır. Temel hak ve özgürlükleri doğrudan ilgilendiren “darbe etkili mermi” gibi öldürücü nitelikte bir zor kullanma aracının yönerge ile hukuk sistemine sokulması hukuk tekniğine uygun mudur?

³⁹ Hans Kelsen, *Saf Hukuk Kuramı*, çev. Ertuğrul Uzun, (İstanbul: Nora Kitap, 2020), 82.

⁴⁰ Fatma Didem Sevgili Gençay, “Adsız Düzenleyici İşlemlerin Normlar Hiyerarşisindeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 63, S. 2 (2014): 400-403.

⁴¹ Jennifer A. Beatty, Jason P Stopyra., John H. Sligh, William P. Bozeman. “Injury Patterns of Less Lethal Kinetic Impact Projectiles Used by Law Enforcement Officers”. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, S. 69 (2020): 1.

⁴² <https://omegaresearchfoundation.org/weapons-equipment/launched-kinetic-impact-projectiles/>; [https://phr.org/our-work/resources/health-impacts-of-crowd-control-weapons-kinetic-impact-projectiles-rubber-bullets/#:~:text=Kinetic%20impact%20projectiles%20\(KIPs\)%20commonly,type%20of%20guns%20and%20launchers](https://phr.org/our-work/resources/health-impacts-of-crowd-control-weapons-kinetic-impact-projectiles-rubber-bullets/#:~:text=Kinetic%20impact%20projectiles%20(KIPs)%20commonly,type%20of%20guns%20and%20launchers;); <https://www.opb.org/article/2023/01/23/a-history-of-rubber-bullets-and-other-crowd-control-projectiles/>, Erişim Tarihi: Mart 23, 2023.

Kelsen'e göre hukuk sistemi hiyerarşik bir yapı üzerine kuruludur. Bu hiyerarşik yapı dikey karakterlidir. Bir üst katmandaki hukuk normu daha alt katmanda bulunan başka bir hukuk normunun yaratılma sürecini ve içeriğini belirler. Hukukun dinamik karakteri uyarınca alt katmandaki norm belli üst katmanda bulunan normun belirlediği biçimde yaratıldığı müddetçe geçerlidir⁴³.

Anayasa'nın 17. maddesinde yaşam hakkı ile işkence yasağı düzenlenmiştir. Anayasa'nın 17. maddesindeki bu haklara yapılacak müdahalelerin temel ve hak özgürlüklerin sınırlanmasını düzenleyen 13. maddesindeki ölçütlere uygun olması gerekir. Anılan maddeye göre temel hak ve özgürlüklere yönelik sınırlamalar ancak kanunla yapılabilir ve demokratik toplum düzeninin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı gibi hak ve özgürlüklerin özüne de dokunamaz. Toplantı ve gösteri hakkı da Anayasa mad. 34/2'de belirtilen amaçlarla ancak kanunla sınırlanabilir. Anayasa'daki bu düzenlemeler Kelsen'in kuramının pozitif metinlere yansımış hâlidir. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin sınırlamaların kanunla düzenlenmesi bu haklara ve özgürlüklere keyfi müdahaleyi engelleyen ve hukuk güvenliğini sağlayan demokratik hukuk devletinin en önemli unsurlarından biridir⁴⁴. *Kılıcı/Türkiye* kararının 35. paragrafında kolluğun zor kullanma yetkisini ana hatlarıyla düzenleyen 2559 sayılı Kanun'un 16. maddesinin plastik mermi kullanımı için yeterli olmadığına AİHM tarafından kabul edilmesi, mevzuattaki eksikliği ortaya koymaktadır. *Kılıcı/Türkiye* davasına konu olaylar 2009 yılında meydana geldiği için anılan tarihte 2011 tarihli Yönerge yürürlükte değildi. Dolayısıyla AİHM kararında 2011 tarihli Yönerge konusunda bir açıklama bulunmamaktadır.

Anayasa Mahkemesinin birçok kararında belirtildiği üzere hukuk devletinin temel ilkelerinden biri hukuki belirlilik ilkesidir. Bu ilkeye göre yasal düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır, uygulanabilir ve nesnel olması; ayrıca kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına imkân tanımaması, başka bir ifadeyle hukuki güvenlik ilkesine uygun olması gerekir. Belirlilik ilkesi, hukuksal güvenlikle bağlantılı olup bireyin yasal düzenlemelere baktığında, hangi somut eylem ve olguya hangi hukuksal yaptırımın veya sonucun bağlandığını, bunların idareye hangi müdahale yetkisini verdiğini bilmesini zorunlu kılmaktadır⁴⁵. AİHM, *Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık*⁴⁶ davasında mevzuatın bu koşulları taşıması gerektiğine işaret ederek mevzuatın yayımlanmasının hukuki güvenlik ve belirlilik ilkesi için taşıdığı öneme vurgu yapmıştır.

Hukuk normu sadece belli bir şekilde ortaya çıktığı, belli bir kurala uygun olarak yaratıldığı takdirde geçerlilik kazanabilir. Normlar hiyerarşisine uygun

⁴³ Kelsen, *Saf Hukuk Kuramı*, 78, 79.

⁴⁴ AYM, E. 2015/76, K. 2017/153, 15.11.2017, p. 29, 30.

⁴⁵ AYM, E. 2015/76, K. 2017/153, 15.11.2017, p. 31.

⁴⁶ AİHM, *Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 5947/72, 25.03.1983, p. 85-90.

olarak hazırlanmayan bir idari işlemin üst düzeydeki normlarla bağı kopuk olduğundan hukuk normu izini anayasaya ve temel norma kadar sürdüremez. İzini anayasalara kadar sürdüremeyen normlar ise o hukuk sisteminin bütünselliği açısından yabancı bir unsur olarak kalacaktır⁴⁷. Alt katmanda bulunan hukuk normunun yaratılması yahut içeriği açısından onu düzenleyen üst düzey norma uymaması durumunda, başka bir deyişle norma aykırı norm yaratılması, hiyerarşik olarak inşa edilmiş hukuk düzeninin birliğini tartışmalı hâle getirir⁴⁸.

Normlar hiyerarşisine göre kanundan sonra gelen yönetmelik, genelge, kılavuz gibi düzenlemelerin ancak kanunla çizilmiş çerçevenin açıklanması ile ilgili olacağı, yasal çerçeveyi genişletici veya daraltıcı mahiyette hükümlere yer verilemeyeceği hukukun genel ilkelerindedir⁴⁹. Bu itibarla darbe etkili mühimmatın kolluğun zor kullanma aracı olarak yönerge ile düzenlenmesi, temel hak ve özgürlüklerin kanunla sınırlanabileceğine dair Anayasa kuralıyla bağdaşmadığından normlar hiyerarşisine aykırıdır.

2559 sayılı Kanun m. 16/3-b’de maddi güç; “polisin direnen kişilere karşı veya eşya üzerinde bedenî kuvvetin dışında kullandığı kelepçe, cop, basınçlı ve/veya boyalı su, göz yaşartıcı gazlar veya tozlar, fiziki engeller, polis köpekleri ve atları ile sair hizmet araçları” olarak tadadi biçimde sıralanmıştır. Bu düzenlemedeki “sair hizmet araçları” ibaresinin plastik mermi kullanılması için ayrı bir düzenlemeyi gerektirmediği iddia edilebilirse de bu iddiaya karşı gerekli cevabı yasa koyucunun bizzat kendisi 2015 yılında vermiştir. Maddi güç kapsamında kalan “ve/veya boyalı su” ibaresi 27.03.2015 tarih ve 6638 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’la 2559 sayılı Kanun’un 16. maddesine eklenmiştir. Buna göre “sair hizmet araçları” ibaresi 2015 tarihli değişiklikten önce de yasada dururken yasama organı, temel hak ve özgürlüklerin kanunla sınırlanacağına dair Anayasa’nın 13. maddesini dikkate alarak “ve/veya boyalı su” ibaresini yasaya ilave etmiştir. Boyalı suyun “sair hizmet araç-

⁴⁷ Kelsen, *Saf Hukuk Kuramı*, 68.

⁴⁸ Kelsen, *Saf Hukuk Kuramı*, 89.

⁴⁹ “Normlar hiyerarşisi olarak bilinen temel hukuk ilkesine göre, normlar arasında altlık ve üstlük ilişkisi söz konusu olmakta ve her norm geçerliliğini bir üst hukuk normundan almaktadır. Başka bir anlatımla normlar hiyerarşisi, her türlü normun hiyerarşik olarak bir sıra dahilinde sıralanması ve birbirine bağlı olması anlamına gelmekte olup; bunun doğal sonucu olarak, hiyerarşik sıralamada daha altta yer alan bir normun, kendisinden üstte bulunan norma aykırı hükümler içeremeyeceği, bir başka deyişle alt norm niteliğindeki düzenleyici işlemlerin, bir hakkın kullanımını üst normda öngörülmeden bir şekilde daraltamayacağı veya kısıtlayamayacağı; dolayısıyla, düzenleyici bir işlemin kendinden önce gelen Kanun ve Yönetmelik hükümlerine aykırı düzenlemeler getiremeyeceği kabul edilmektedir. Tebliğ, genelge ve yönerge gibi düzenleyici işlemler ise; bir yönetmeliğin veya Bakanlar Kurulu Kararının uygulanmasını göstermek amacıyla ve onlara aykırı hükümler içermemek şartıyla yönetmeliklerde veya Bakanlar Kurulu Kararlarında gösterilen usul ve yöntemleri “açıklayıcı” hükümler taşıyan, yeni bir yöntem ve usul getirmeyen; dayanağı olan mevzuatta yer alan hükümler dışında yeni bir düzenleme içermeyen genel düzenleyici işlemlerdir.” Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, 22.03.2017, E. 2014/5328 K. 2017/1319.

ları” arasında görülmeyerek kolluğun müdahale aracı olarak kullanılması yasal düzenleme yapılması gerekliliği plastik mermi kullanımı için evleviyetle geçerli bir koşul olduğu söylenebilir. Zira plastik merminin boyalı suya göre çok daha tehlikeli bir müdahale aracı olduğu tartışmasıdır.

Darbe etkili mermi konusunda düzenleme getiren 2011 tarihli Yönerge, Resmî Gazete’de yayımlanmamış, İçişleri Bakanlığının internet sitesinde ilan edilerek kamuoyunun bilgisine sunulmamıştır. Anayasa mad. 125 uyarınca idarenin bütün işlem ve eylemlerine karşı yargı yolu açıktır. Adsız düzenleyici işlemler de idari işlem olduğuna göre bunlar da idare mahkemelerinin yargı denetimine tabidir⁵⁰. Bir idari işlemin yargı denetimine tabi olmasının, başka bir ifadeyle idari işleme karşı iptal davası açılmasının ilk koşulu bireylerin bu idari işlemi öğrenmiş olmasıdır. Bireylerin hiçbir şekilde haberdar olma olanağına sahip bulunmadığı bir idari işleme karşı dava açması mümkün değildir. İdarenin düzenleyici işlemini internet sitesinde ilan ederek kamuoyuyla paylaşmasının önünde hiçbir engel yokken bundan imtina edilmesi, düzenleyici işlemin yargı denetiminden kaçırıldığı izlenimine yol açmaktadır. Resmî Gazete’de yayımlanmayan, İçişleri Bakanlığının internet sitesinde paylaşılmayan adsız düzenleyici işlemler kolluğun güç kullanma araçlarının kapsamı genişletilmiştir. Toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılacak kişilerin kolluğun gösteriye hangi araçla müdahale edeceğini öngörmek eylemini buna göre belirlemek ve gerekirse düzenlemeyi iptal ettirmek üzere dava açabilmesi hukuki belirlilik ve güvenlik ilkesinin gereğidir. Hiç kimse protesto hakkını kullanırken hayatını riske atmak zorunda değildir. Bireylerin temel haklarını kısıtlayan adsız düzenleyici işlemlere erişim imkânının bulunmaması, bu idari işlemlere karşı iptal davası açma yolunu da fiilen kapatmıştır.

İdare, yasama ve yargı organı gibi bağımsız olmadığından idarenin düzenleyici işlemlerinin diğer hukuk normları kadar objektif olması beklenemez⁵¹. İdare düzenleyici işlem yaparken olaylara kendi perspektifinden bakarak çözüm üretmeye çalışacaktır⁵². Bu nedenle temel hak ve özgürlükler idari işlemlerle tanzim edilirken idarenin kendi öznel özgürlük anlayışını bu işlemlere yüklemesi mümkündür. Oysa insan hak ve özgürlüklerinin etkililiği, hukuk sisteminin içeriğinin gerçeklikle bağdaşmasına dayanır. İçeriğinin neyle şekillendiği belirsiz idari tasarruflarla sağlanmaya çalışılan öznel özgürlük anlayışı, kendini kanuni nesnellığe dönüştürmediği sürece anayasal bir özgürlük anlayışına erişilemez. Bu yaklaşımın uygulamada özgürlükten çok, kısıtlayıcı bir mekanizma doğurması kaçınılmazdır.

⁵⁰ Sevgili Gençay, “Adsız Düzenleyici İşlemlerin Normlar Hiyerarşisindeki Yeri”, 404.

⁵¹ Kelsen, *Saf Hukuk Kuramı*, 85.

⁵² Ridvan Değirmenci, “Ölçülülük İlkesi Bağlamında Kolluğun Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına Müdahalesi: ALHM İçtihatları ve Ombudsman Kararları Çerçevesinde Bir Analiz”, *Ombudsman Akademik*, S. 2 (2015): 104.

SONUÇ

Tikel olaylar bazen olgusal bir çıkarıma kılavuzluk yapmak için yeterli olabilir. Bu önerme geçerliyse AİHM'nin *Kılıcı/Türkiye* kararı; plastik mermi kullanımı konusundaki iddiaların salt hayali kurgulara dayanmadığını ortaya koymaktadır. Bu tür silahların destekçileri bunları ölümcül güç kullanımı ile hiçbir güç kullanılmaması arasında ek müdahale seçenekleri olarak görmektedir. Bu silahlar, polise direnen kişileri asgari güç kullanarak kontrol altına almak için değişken ölçekli seçenekler sunar ve güç kullanılmasının devam eden bir süreç olarak görülmesini sağlar. Bu silahlara karşı çıkanlar ise bu bakış açısının safça olduğunu, ölümcül olan ve olmayan silahlar arasındaki belirsiz sınırmı bulanıklaşmasının insan hakları, sivil özgürlükler ve yasal süreçler üzerinde dehşet verici sonuçları olacağını ve güvenlik güçlerinin etkinliğini baltalayacağını öne sürmektedirler⁵³. Öte yandan kinetik etkili silahlar balistik iz bırakmadığından suç teşkil edecek şekilde kullanıldığında sorumlu kişiyi bulmak için yapılacak soruşturmalar sonuçsuz kalacaktır. Bu silahları aşırı kullanan ya da kullanma talimatını ihmal eden görevlilerin soruşturulmasındaki başarısızlık cezazırlık kültürünün gelişmesine yol açma riski taşımaktadır⁵⁴.

Kısmen öldürücü silahlar güvenli olmaktan ziyade görünür olmak için tasarlanmıştır ve öldürücü silahları ikame etmek yerine onlara takviye olarak kullanılması kolluğun müdahale şeklini bozabileceği gibi ölümcül-ölümcül olmayan silahlar arasındaki güvenlik duvarını aşabilir⁵⁵. Bununla birlikte ateşli mermilere göre kişinin vücut bütünlüğünü ve yaşamını daha az tehlikeye sokan plastik mermilerin kolluk tarafından kullanılması temel hak ve özgürlükleri daha az tehlikeye sokacaktır. Bu silahların kullanılması, kişilere zarar verme riskinin asgariye indirgenmesi ve kullanımının temel hak ve özgürlükleri koruyacak şekilde kontrol altında tutulması kaydıyla güvenli bir çözüm olabilir⁵⁶. Kısmen öldürücü silahların kullanılması durumunda baş gösterebilecek risklerin bertaraf edilmesi için darbe etkili silahların Anayasa ve uluslararası sözleşmelerdeki güvenceleri temin edecek biçimde ve normlar hiyerarşisine uygun olarak kanunla düzenlenmesi gerekir. Ateşli silahla aynı tahripkâr etkiye sahip olabilen öldürücü olmayan silahların kullanımına ilişkin kural ve ilkelerin tıpkı ateşli silahlarda olduğu gibi açık ve seçik biçimde düzenlenmesi gerekir⁵⁷.

Bireylerin fiziksel bütünlüğünün korunmasına müdahale yetkisi tanıyan düzenlemelerin, kanuna dayanmayan ve kanunlara göre değiştirilmesi ve ortadan kaldırılması her zaman mümkün olan idari tasarruflarla tanzim edilmesi özgürlük

⁵³ Wright, "The Role of Sub-lethal Weapons in Human Rights Abuse", 222.

⁵⁴ Wright, "The Role of Sub-lethal Weapons in Human Rights Abuse", 226.

⁵⁵ Wright, "The Role of Sub-lethal Weapons in Human Rights Abuse", 221.

⁵⁶ Gurr, "Non-Lethal Weapons: Lifting the Lid on the Issue of Human Rights", 10.

⁵⁷ Doumani ve Dakwar, "Rubber Bullets and the Black Lives Matter Protests", 81.

alanında daraltıcı bir etki doğuracaktır. Tanımı ne olursa olsun bu kadar tesirli, fiziksel bütünlüğe ve yaşam hakkına zarar verme potansiyeli taşıyan bu mermi- nin kullanım şartlarının yasayla belirlenmesi gerekir. Toplum sözleşmesinin anıtı olan anayasalara aykırı olarak plastik mermi gibi tehlikeli bir zor kullanma ara- cının adsız düzenleyici işlemlerle tanzim edilmesi, hukuk normunun iktidarını zayıflatan anomik bir yaklaşımdır.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

- Aydın, Özgür. *Özgürlük ve Güvenlik Ekseninde Bireysel Silahlanma*. İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2019.
- Beatty, Jennifer A.; Stopyra, Jason P.; Sligh, John H.; Bozeman, William P. “Injury Patterns of Less Lethal Kinetic Impact Projectiles Used by Law Enforcement Officers”, *Journal of Forensic and Legal Medicine*, S. 69 (2020): 1-5.
- Değirmenci, Rıdvan. “Ölçülülük İlkesi Bağlamında Kolluğun Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına Müdahalesi: AİHM İçtihatları ve Ombudsman Kararları Çerçevesinde Bir Analiz”, *Ombudsman Akademik*, S. 2 (2015): 103-120.
- Doumani, Tala ve Dakwar, Jamil. “Rubber Bullets and the Black Lives Matter Protests”. *Human Rights Brief*, C. 24, S. 2 (2020): 77-82.
- Gurr, Nadine J. “Non-Lethal Weapons: Lifting the Lid on the Issue of Human Rights”, *The International Journal of Human Rights*, C. 1, S. 4 (1997): 1-17.
- Harris, David John; O’Boyle, Micheal; Bates, Ed; Buckley, Carla. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı ve Ulaş Karan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021.
- İçöz, Levent, *Öldürücü Olmayan Silahların Toplum Sağlığı ve Kolluk Kuvvetleri Açısından Etikeleri ve Klasik Silahlarla Karşılaştırılması*. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kelsen, Hans, *Saf Hukuk Kuramı*, çev. Ertuğrul Uzun. İstanbul: Nora Kitap, 2020.
- Mecek, Hüseyin. *İnsan Hakları Hukukunda İşkence Soruşturması*. İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2023.
- Sevgili Gençay, Fatma Didem. “Adsız Düzenleyici İşlemlerin Normlar Hiyerarşisindeki Yeri”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 63, S. 2 (2014): 397-418.
- Smith, Rhona. “Police, the Public, Less Lethal Force and Suspects: Deconstructing the Human Rights Arguments”. *Police Journal*, C. 82, S. 3 (2009): 194-211.
- Tumbarska, Adelina. “Non-lethal Weapons - a Concept Difficult to Define”. *Security & Future*, C. 1., S. 4 (2017): 138-141.
- Wright, Steve. “The Role of Sub-lethal Weapons in Human Rights Abuse”. *Medicine, Conflict and Survival*, C. 17, S. 3 (2001): 221-233.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

- AİHM, *Abdullah Yaşa ve diğerleri/Türkiye*, 44827/08, 16.07.2013.
- AİHM, *Ataykaya/Türkiye*, 50275/08, 22.07.2014.
- AİHM, *Çalışkan/Türkiye*, 47936/11, 01.12.2015.
- AİHM, *DİSK ve KESK/Türkiye*. 38676/08, 27.11.2012.
- AİHM, *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve diğerleri/Türkiye*, 20347/07, 05.07.2016.
- AİHM, *İzci/Türkiye*, 42606/05, 23.07.2013.
- AİHM, *Kılıcı/Türkiye*, 32738/11, 27.11.2018.

AİHM, *Mızrak ve Atay/Türkiye*, 65146/12, 18.10.2016.

AİHM, *Silver ve diğerleri/Birleşik Krallık*, 5947/72, 25.03.1983.

AİHM, *Süleyman Çelebi ve diğerleri/Türkiye*, 37273/10 vd., 24.05.2016.

Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları

AYM, *Ali Rıza Özer ve diğerleri*, 2013/3924, 06.01.2015.

AYM, *Ali Ulvi Altunelli*, 2014/11172, 12.06.2018.

AYM, *Cemil Danışman*, 2013/6319, 16.07.2014.

AYM, *Dilan Ögüz Canan*, 2014/20411, 30.11.2017.

AYM, *Egemen Budak*, 2016/14870, 09.06.2020.

AYM, *Melih Dalbudak*, 2016/16050, 13.02.2020.

AYM, *Özlem Kır*, 2014/5097, 28.09.2016.

AYM, *Pınar Durko*, 2015/16449, 28.06.2018.

Anayasa Mahkemesi Norm Denetimi Kararları

AYM, E. 2015/76, K. 2017/153, 15.11.2017.

Danıştay Kararları

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, 22.03.2017, E. 2014/5328 K. 2017/1319.

Elektronik Kaynaklar

<https://www.cnnurk.com/turkiye/cevik-kuvvete-plastik-mermili-yeni-silah>.

<https://www.sabah.com.tr/video/turkiye/polis-esenlerde-plastik-mermi-kullandi>.

https://kisadalga.net/haber/detay/ankara-ve-izmirde-suruc-anmalarina-mudahale-polis-plastik-mermi-kullandi_36483.

<https://www.diken.com.tr/polisten-kadikoyde-toplanan-ogrencilere-biber-gazi-ve-plastik-mermi-ile-mudahale/>.

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/istanbul-emniyetinden-plastik-mermi-aciklama-si/533091>.

<https://www.birgun.net/haber/plastik-mermi-egm-envanterinde-yokmus-105780>.

https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/07/gezi-parkc4b1-olaylarc4b1-raporu-yayc4b1nlandc4b1_2010_tihk.pdf.

<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/2013-90.pdf>.

<https://rm.coe.int/16806db7ea>.

<https://www.cnnurk.com/turkiye/gezide-goz-cikaran-plastik-mermi-oldurucuymus>.

<https://t24.com.tr/haber/ulusal-kriminal-buroya-gore-gezide-goz-cikaran-plastik-mermiler-biraz-oldurucu-olabilirmis,282018>.

<https://www.memurlar.net/haber/495173/kor-eden-kursun-olumcul-silahtan-mi.html>.

<https://www.milliyet.com.tr/gundem/kor-eden-kursun-olumcul-silahtan-1991203>.

<https://omegaresearchfoundation.org/weapons-equipment/launched-kinetic-impact-projectiles>.

[https://phr.org/our-work/resources/health-impacts-of-crowd-control-weapons-kinetic-impact-projectiles-rubber-bullets/#:~:text=Kinetic%20impact%20projectiles%20\(KIPs\)%20commonly,types%20of%20guns%20and%20launchers.](https://phr.org/our-work/resources/health-impacts-of-crowd-control-weapons-kinetic-impact-projectiles-rubber-bullets/#:~:text=Kinetic%20impact%20projectiles%20(KIPs)%20commonly,types%20of%20guns%20and%20launchers.)

[https://www.opb.org/article/2023/01/23/a-history-of-rubber-bullets-and-other-crowd-control-projectiles/.](https://www.opb.org/article/2023/01/23/a-history-of-rubber-bullets-and-other-crowd-control-projectiles/)